

הולדת המשורר מתוך רוח המטאפורה

גדי קיינר-קייסינגר

מספר הע/ארות בשולי "אני, חבקוק" מאת רבקה רז

"אני, חבקוק" היא אחת היצירות המופלאות ביותר שבהן שוטטתי אי פעם, ספר שבו הפרוזה פיוטית והשירה פרוזאית, והן מאירות זו את זו אהדדי; ספר שגם שמו הדו-קוטבי – אני פסיק חבקוק -- הופך את הפרוטוגוניסט שלו למסתורי, ולא אכנס לזה כאן.

פתחתי בכך ש"שוטטתי" בספר, שכן "אני חבקוק" היא יצירה מעגלית-סינכרונית -- הציר הדיאכרוני-קווי הוא רופף ביותר -- ואפשר להחליף בה סידרם של חלק מהפרקים. מבנה זה אופייני לסיפור אפי – במובן האריסטוטלי של אפוס – גם מבחינת סגנונו הפיוטי, וגם מצד היותו סיפורו של גיבור, או ליתר דיוק דרמת הנפש הסהרורית, קונצנטרית שלו, כפי שנרמז כבר במוטו השאול מאמרתו של פרוספרו ב"סערה" של שייקספיר: "אנחנו החומר ממנו עשויים החלומות". יצירה כזאת לא קוראים סתם; ביצירה כזאת משוטטים, ואפשר גם קדימה ואחורה, כמו בלום בדבלין, כמו הפלאנר של שרל בודלר וולטר בנימין בפריז, וכמו חבקוק עצמו המשוטט בעיר אחרי עלים, אחרי עקבות בחול על שפת הים, אחרי איזה שהוא צעיף חלומי, אידיאלי, בחיפוש אחרי הזמן האבוד מרוב שעונים הסותרים זה את זה, ולמעשה – אין הוא אלא משוטט בעקבות עצמו, הוא מחפש את עצמו בתנועה מעגלית, ואני מצטט מפרק 30, "זמן מטוטלת": "התנועה הקווית לא תאמה את תמונת העולם שלו, שהצטיירה בעיניו כתנועה מעגלית ואולי גלית, בלתי עקבית וגמישה. המאבק בין התנועה הקווית והמעגלית רק הלך והקצין." מה שמקצין הוא המאבק בין המציאות החיצונית לעולמו הרוחני של חבקוק, שהוא משורר קיומי, שחיייו הם שירתו ושירתו היא חייו, שחווית קיומו היא פרדוקסלית: מצד אחד, סוליפסיסטית, בדלנית, מצד שני, זו חוויה של משורר שכמו החולם מסוגל לברוא הכל, כולל עצמו. תהליך שהייתי מכנה בשם הולדתו המחזורית של המשורר מתוך רוח המטאפורה.

למראה הנושן של אלתרמן יש רגע הולדת אחד. לחבקוק יש רגעים רבים. אחד מהרגעים הראשונים הוא חפירת המנהרה הצרה, המכווצת כחוצצרת רחם, שבה חבקוק יזחל באורח פרדוכסלי דרך מקום צר, מלכלך וארוטי כאחת ("הוא יפשיל את זרועותיו ויניח לרגבי האדמה לעגוב על גופו", 23) בחינת מחתרת פיוטית, מתחת למודע, מתחת

למציאות האמפירית הדוחה, על מנת להגיח מרחם המנהרה אל הים, ה"נאנק וגונח, רועם ושר... את שירת הים",
השגבה עצמית מקראית-מיתית-רפלקטיבית על דרך השירה הרומנטית, ושם להיוולד כמשורר... והתממשותה המודרגת
של לידה זו תרחש באחד הפרקים המקוריים והמדהימים בספר – "חבקוק על הצוק". חווית צפייה "אובייקטיבית" של
הילד חבקוק, היושב על צוק על שפת הים וצופה בלהקת בעלי כנף -- כנפי איקרוס? כנפי דימינו של משורר? --
והלהקה הופכת לחוויה סובייקטיבית של התמזגות פיזית עם בעלי הכנף שנחתו על הצוק, ובשלב הבא הוא משתחרר
מאחיזת העופות הנושאים אותו למרומים ונחשף לחוויית מעוף סוריאליסטית – היפוכה של ההאנשה האנרופומורפית
שעוברת יונת הדואר ב"יונה ונער" של שלו – "נישא על גלי הרוח" (43), משמע רוח ההשראה היצירתית, ואז מאבד
אותה, ובדומה לאיקרוס "מאבד גובה, מאבד מרחק, הים שמתחתיו מתקרב במהירות", והופך לאייקון מיתי ופיוטי.
והשיר המסכם את הפרק הזה מפתיע אותנו עוד יותר בכך שמסתבר שהאירוע הפיוטי ההזוי לכאורה אכן התרחש
בפועל, שחבקוק אכן התרסק אל הים, טבע וניצל, ולא עוד אלא שהחוויה האסונית בכוח מתוארת בפועל כהתנסות
חיובית – "הוא חייך בתוך תוכו, / עצם עיניו והתמסר לידיים המעסות אותו". זו אחת הדוגמאות הראשונות
לאסטרטגיה העוברת כחוט השני בספר, אסטרטגיה הריאליזציה של המטאפורה, תהליך האופייני לשירה, אבל לא
למשורר, כפי שקורה בספרה של רבקה רז. ריאליזציה זו מתחוללת גם כשחבקוק הילד מחפש את המימוש במציאות
לדימוי האניגמטי ששמע מפי אימו "הגרזן של קפקא" בדומה למומיק המגדל את המטאפורה "החיה הנאצית" ב"עיין
ערך אהבה" של גרוסמן, או כאשר חבקוק יוצר חוויה ארכאית, פנטסטית ונאצלת מבקוק פלסטיק ריק, אחד מחומרי
הבזות של העולם המודרני, בעקבות לאקאן וקריסטבה, באמצעותו הוא הופך את עולם היש האפור לעולם פנומנולוגי
מיתי, ל"וילון של בקבוקים שישתלשלו מתקרת המרפסת, מעין מחווה לגנים התלויים של בבל. "

ודוגמה אחרונה ועוצמתית מכולן לריאליזציה של מטאפורה: הפרק "פריחת עצי האלמוגן" נפתח במטאפורת זיכרון
חזונית -- "היה זה עץ התמר שיגדל ויתפתח לגבהים" – המהווה זרז למטאפורת זיכרון מילולית, להתרפקות פונטית על
העיצורים וההברות של שם אהובתו המיתולוגית של חבקוק: "ת – מ – ר" (תמר צומחת לאישה נחשקת מכוח ההקבלה
הסמויה לעץ התמר, הדימוי המוכר מ"שיר השירים" לאישה ולתשוקה מינית). והנה אותו זיכרון מתחיל להתממש
בדמות גב נשי וצמה של בחורה העומדת לפני חבקוק בחנות אלקטרוניקה, ו"בהשתקפות בקיר הזכוכית ... הם כבר
ממש מחובקים, כבולים זה בתוך זה". אלא שהפנטזיה הזאת אינה אלא תעותע דימיון של משורר, ולא עוד אלא

שחבוק איש המילים לא מצליח אפילו לשתף את בעלת הגב המזכירה לו את תמר אהובת ילדותו, בחווית ההתפעלות מעצי האלמוגן בכיכר ש"התחילו משלחים לשונות אש לכל עבר.. פורחים בלהבות", משמע, בצבע הארגמן המטונימי לשמלתה של תמר מן העבר. ולמרות השתיקה ההולכת ונמשכת של המשורר הופך בפרק הבא האשכול המטאפורי- הזכרוני-והאמפירי הטעון בשם תמר לדמות ממשית של שכנה חדשה, אם חד-הורית בשם תמר, שמפאת מצב החירום הרפואי של אביה הוא, חבוק, מתבקש לקחת את בנה, יואב, לגן, וכך נוצר לו מאליו מעין קשר של ידידות עקיפה בינו לבין מושא נפשו. והבאנאליה הזאת למראית עין שולחת אותך המשוטט לתמר המיתית אשת ער ב"בראשית" פרק ל"ח, וה"ער" הוא חבוק המקיץ מהשתבללותו בדימויו ופוגש את המציאות. תמר הממשית נגלתה לחבוק בגבה, קרי, בהסתר פניה, כאותה תמר מקראית המחזרת כזונה מצועפת פנים אחרי יהודה, אביו של ער, ויואב, בנה הקט של תמר המציאותית הוא האלטר-אגו של אחד מצאצאי תמר במקורות, יואב בן-צרויה. ודווקא מן ההליכה האיטית, הבלתי שגרתית, עם הילד לעבר הגן, שבמהלכה מגלה חבוק שכיות חמדה שבלוניות של יום-יום, חומרי שירה, הוא מבין שהמושכל המדעי שדרך שתי נקודות מוביל רק קו ישר אחד מוטל בספק, ולמעשה הוא אינסופי, כמו חיזוריו הסהרוריים של חבוק אחרי התמר שלו, וכמו במובן מסוים הספר המעגלי עצמו. ויש כאן גם סנוקרת ממזרית של רבקה רז ליהודה עמיחי, הטוען שדרך שתי נקודות עובר רק קו ישר אחד. (113–115). ובדרך עקלתון לא ישרה, שאין לי זמן לנתחה, מוצא חבוק הכבול והמסובך בתוך עצמו את ראשית ישועתו דווקא בגאולה דרך הביבים, בבית כלא, במקום המסמל יותר מכל אובדן חופש, בו הוא מקיים סדנת שירה, שהיא סדנת מלים, שהיא סדנת עצמו, עם תרי-עשר אסירים, הייצוג המטאפורי לחבוק, ודווקא איתם הוא יוצר את צופן ישועתו "פתח לבית. גשר לאישה. קשר לילד. לווייתן? מהו המסר? בואו נצא לדרך" – שוב מטאפורות גנרטיביות היוצרות מציאות -- וישועתו כמשורר וכגבר מתממשת כשעיניו פוגשות בעיני תמר בשבוע הספר, שבו לראשונה נובטת בו "הרגשה של חופש, של שחרור מרודנות הקהל. ממלאת אותו ומצמיחה לו כנפים לבנות", ההן מחוויית המעוף מעל הים. והיקרעותו התמידית של חבוק בין התאוה לחיים והמשיכה הטנטלית למוות המסומלת בחלום שתי הרכבות נפתרת, לכאורה, סופית, וכל המטאפורות מתממשות, במייל ששולחת לו תמר: "נמצא מטפל לאבא. חוזרים מחר". ודומה שהמעגל שנפתח באהבתו לתמר בגן הילדים נסגר. ומאידך גיסא, "אני, חבוק" מסתיים ב: "רגע לפני הסוף:/ אולי, אולי, / הוא חושב, / יהיה בכוחן של מילים / להאיר את הקסם בחיים". רק אולי... ומהו הסוף? מותו, התאבדותו, של חבוק? התאבדותו עם

תמר? סופו של הספר? או שהכל הוא היינו הך, מלים, רוח, כמו שאומר חבקוק בן השש למורה לציור: "לא רוצה לצייר עורבים. לא רוצה לצייר עץ, / לא רוצה לצייר בית. / רוצה לצייר את הרוח. עכשיו". רוצה לומר, ובניגוד לדבריי עד הנה, הריאליזציה האמיתית של המשורר היא דה-ריאליזציה, הרוח, המטאפורה.